

1 Avqust Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür

Dilimizin özəlliklərini qorumaq hər kəsin borcudur

Milli düşüncə tərzinin inkişafında müstəsna rol oynayan dil hər bir xalqın ən qiymətli sərvəti, ən ülvi yadigarı və qürur mənbəyidir. Millətin dili onun tək-kürünün, həyat tərzinin ifadə formasıdır. Müstəqil dövlətimiz möhkəmləndikcə milli ideologiyamızın mühüm tərkib hissəsi olan dilimiz də zənginləşir, inkişaf edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il 9 avqust tarixli fərmanına əsasən hər il avqustun 1-i Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd edilir. Ulu öndər həmin tarixi sənədi latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçidin ölkəmizdə 2001-ci ilin avqustunda bütövlükdə təmin edildiyini və yeni əlifbadan istifadənin müstəqil Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, yazı mədəniyyətimizin tarixində mühüm hadisə olduğunu nəzərə alaraq imzalayıb.

Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü ərafasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzinin direktoru, professor Sevinc Əliyevanın bu mövzuda fikirlərini öyrəndik. Bildiyimiz kimi, bu mərkəz Prezident İlham Əliyevin imzaladığı "Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" 1 noyabr 2018-ci il tarixli Fərmana əsasən Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin tətbiqinə nəzarət edilməsi, kütləvi informasiya vasitələrində, internet resurslarında və reklam daşıyıcılarında ədəbi dil normalarının qorunmasının təmin edilməsi məqsədilə yaradılıb. Müsahibəni təqdim edirik:

– **Sevinc xanım, əvvəla, bayramınız mübarək! Sizin rəhbərlik etdiyiniz qurumun dövlətin dil siyasətinə uyğun olaraq ardıcıl monitorinqlər aparmaqla, dil normalarının pozulması hallarının azaldılması və aradan qaldırılması yönündə təsirli tədbirlər gördüyü məlumdur. Zəhmət olmasa, öncə fəaliyyətinizin əhatə etdiyi sahələrdən danışın.**

– Təşəkkür edirəm. Bizim mərkəz fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində dövlət dilinin tətbiq olunduğu müxtəlif sahələrdə – televiziya, radio və internet məkanında, çap və elektron mediada, eləcə də açıq məkan reklamları, dublyaj filmləri və mahınların dili üzərində monitorinqlər aparmış və qeydə alınmış nəticələr 8 hesabat kitabında toplanaraq ictimaiyyətə və aidiyyəti qurumlara təqdim edilmişdir. Başlıca məramımız budur ki, milli kimliyimizi təsdiqləyən əsas amillərdən sayılan ana dilimiz saf, təmiz və mümkün qədər yabançı təsirlərdən uzaq olsun. Sadaladığımız sahələrin hər birində dil normalarına ciddi riayət olunmasını daimi nəzarətdə saxlamağa çalışırıq.

– **Mümkünsə, ayrı-ayrı sahələrdə monitorinqlərin müəyyən xarakteristikasını verin.**

– Saytların monitorinqindən başlayaq. Mərkəzimizdə ilk olaraq 60-dan çox saytın dili üzərində monitorinq aparılıb, "Saytların monitorinqi ilə bağlı hesabat" kitabı 2021-ci ildə nəşr olunub. Sözügedən monitorinqin nəticələri ilə bağlı statistikanı nəzərinizə çatdırmaq istəyirik. Qeydə alınmış 5500 dil faktından 3976-sı hesabatda daxil edilib.

Mərkəz 2023-cü ildə saytları 2-ci dəfə monitorinqə cəlb edib və 52 saytda ədəbi dil normalarının pozulması hallarına aid xeyli fakt aşkarlanıb. Qeydə alınmış 4500 dil faktının 80 faizi hesabatda daxil edilib. Statistikadan da görüldüyü kimi, saytlar üzərində aparılmış ilk monitorinqlərə nisbətən müəyyən irəliləyişlər olsa da, vəziyyət hələ də qənaətbəxş deyil.

– **Bəs bu gün əsas nitq mədəniyyəti kürsüsü sayılan, yüksək kommunikativ imkanları və texniki təchizatı olan, ən əsası, ətrafına geniş tamaşaçı auditoriyası toplayan televiziya?**

– Televiziya məkanında nitq qüsurları xüsusilə yolverilməzdir. Mərkəz bu sahədə 2022-ci ildə dil monitorinqi aparıb və "Televiziya dilini monitorinq aynasında" adlı hesabat kitabını dərc edib. 12 televiziya kanalının monitorinqinə həsr olunmuş kitabda aparıcı, müxbir, ekspert və qonaqların nitqində müşahidə edilmiş norma pozuntuları, üslub və ifadə yanlışlıqları, eləcə də titrlərdə və dublyaj olunmuş filmlərdə yol verilmiş xarakterik səhvlər qeydə alınıb. Təəssüf ki, monitorinq zamanı kobud orfoepik qüsurlara, səslərin öz məxrəcindən kənar tələffüzünə, vurğunun yerində işlədilməməsi hallarına tez-tez rast gəldik. Yanlış işlədilmiş söz və ifadələr, qrammatik forma və əlaqələr, dilimizdə qarşılığı olmadığı halda, istifadə olunan əcnəbi leksik vahidlər, dilimizə yad olan intonasiya və cümlə tipləri monitorinq zamanı təəssüf doğuran məqamlardan olub. Üslubi baxımdan qüsurlu qurulan cümlələr, buraxılan və ya əzafə işlədilmiş söz və ifadələr, fərdi lüğət ehtiyatının zəifliyi səbəbindən yol verilən təkrarlar aşkarladığımız üslubi yanlışlıqlardan bir neçəsidir.

Sözügedən monitorinq zamanı qeydə alınmış 6 min dil faktından 4753-ü hesabatda daxil olunub. Yeri gəlmişkən, mərkəz televiziya kanallarının dili üzərində 2-ci dəfə aparılmış monitorinqin nəticələrini yaxın vaxtlarda ictimaiyyətə təqdim edəcəkdir.

– **Media sferasında xüsusi yer tutan radioların və kütləvi auditoriyası olan dublyaj filmlərinin monitorinqi nə göstərib?**

– Məlumdur ki, radionun informasiyanın operativ çatdırılması, ictimai şəurun formalaşdırılması, eləcə də estetik və mənəvi dəyərlərin aşılmasında müstəsna əhəmiyyəti var. Günümüzə radio düzgün danışmaq qaydalarını təbliğ edən nitq mədəniyyəti tribunası olduğundan radio kanallarının aparıcıları dövlət dilini mükəmməl bilməli, səlis nitqə malik olmalı və ədəbi dil normalarına əməl etməlidirlər. Dinləyici ilə təsirli və aydın ünsiyyət qurmaq, informasiyanı daha anlaşılıqlı çatdırmaq üçün də sadalananlar zəruri amillərdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, mərkəz 2022-ci ildə respublikada fəaliyyət göstərən 11 radio yayımını monitorinqə cəlb edib. Aparıcı və qonaqların nitqindən qeydə alınmış 4500-ə yaxın dil faktından 3484-ü hesabatda daxil olunub. Əlbəttə, çoxdur.

Dublyaja gəlincə, milli telekanallarımızın qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biri də bu işin yüksək səviyyədə təşkilidir. Dublyaj sənəti bədiiylə yanaşı, tərcümə və dil məsələlərini ehtiva edir. Bu baxımdan, bədii film, serial, eləcə də sənədli və cizgi filmlərində Azərbaycan dilinin düzgün tətbiqi çox önəmlidir. Təəssüf ki, dublyaj olunan filmlərdə də yanlışlıqlar tendensiyası yox deyil. Bu isə ədəbi dilimizə yad təsirlərin nüfuz etməsinə yol açır, nitq mədəniyyətini, necə deyirlər, axsaqır. Dublyajların monitorinqi zamanı qeydə alınmış 350 dil faktından 302-si hesabatda düşüb. Hazırda dublyaj filmlərinin monitorinq nəticələrinə həsr olunan ikinci kitab nəşrə hazırlanır.

– **Qəzetlərdə vəziyyət necədir?**

– Dilin inkişafında çap mediasının rolu danılmazdır. Qəzetlərdə ədəbi dil normalarından sapma hallarının müşahidə edilməsi bu sahədə də monitorinqin aparılmasını ləhbud edib. İnişil ölkədə nəşr olunan müxtəlif qəzetlər monitorinqə cəlb olunub, bir sıra orfoqrafik, leksik, qrammatik norma pozuntuları, eləcə də üslub və ifadə yanlışlıqları qeydə alınıb.

Biz mahınların da monitorinqini aparırıq. Aparıcı musiqi janrı olan, dillərə düşən mahınlardan da, dilimizdə incəliklərinə riayət edilməsini, gözəlliyi, ahəngdarlığı ehtiva etməsini umuruq. Mahnı yaradıcılığında söz, musiqi və ifa vəhdət təşkil edir, amma bəzən bu tələblərə önəm verilmir. Ötən il hazırladığımız "Mahınlarımız monitorinq aynasında" adlı hesabat kitabında bu barədə xeyli misal var: söz yığını, anlaşılmaz misralar, milli-mənəvi dəyərlərimizə zidd olan ifadələr və s. Bəsət məzmunlu mahınların televiziya kanallarında tez-tez səsləndirilməsi tamaşaçıların haqlı iradəsinə səbəb olmaqla yanaşı, böyüyən nəslin mədəni-estetik zövqünü də korlayır. Məhz bu səbəbdən kitabda təqdim olunan mahnı nümunələri tək-cə ədəbi dil normaları üzrə deyil, məzmun və təqdimatına görə də qruplaşdırılıb.

– **Dediniz ki, reklamların da monitorinqi aparılır...**

– Elədir. Bazar münasibətlərinin inkişafında xüsusi rol oynayan reklamlar mənəvi-estetik dəyərlərin aşılması və maarifçilik işinin təbliğ edilməsi istiqamətində mühüm əhəmiyyətə malik vasitələrdəndir. İstehlakçı ilə əlaqə qurmaq, məhsul

və xidmət haqqında məlumatı ona daha anlaşılıqlı, səlis bir dildə çatdırmaq üçün reklamların hazırlanmasında vacib olan digər şərtlərlə yanaşı, Azərbaycan ədəbi dilinin normalarına əməl olunması da zəruri amillərdəndir.

Günümüzə geniş auditoriyası, kütləvililiyi və hər kəs üçün əlçatanlığı ilə fərqlənən açıq məkan reklamları, əsasən, qısa və yığcam olmasına baxmayaraq, dilin aktiv təbliğat vasitələrindən biridir. Cəmiyyət həyatının bütün sahələrinə nüfuz edən reklamlar onu hazırlayan mütəxəssislərin Azərbaycan dili biliklərinin səviyyəsini göstərməklə yanaşı, dilimizin leksik-üslubi və ekspressiv-emosional vasitələrindən istifadə etmək bacarığını da nümayiş etdirir. Deməli, reklamlar həmçinin şəhərimizin dil mənzərəsini əks etdirən aynadır.

Bu gün açıq məkan reklamlarının mətnlərində, elan və afişalarda, eləcə də televiziyalarda yayımlanan audiovizual reklamlarda səhvlərin olması, dilimizin üslubi imkanlarından yetərincə istifadə edilməməsi, fonetik, leksik və qrammatik tələblərin gözlənilməməsi təəssüf doğurur. İstənilən qədər misal çəkmək olar. Buna aid monitorinqə həsr etdiyimiz kitabı ictimaiyyət böyük maraqla qarşılayıb. Əminik ki, hesabatlarımız, kitablarımız dil normalarına birmənalı əməl olunmasına bundan sonra da kömək edəcəkdir.

– **Azərbaycan Əlifbası və ana dili günündə tənqid çox olmadı ki?**

– Bəlkə də, çox oldu. Amma bu da işin xeyri üçün deyildi? Axı ana dilinin saflığını qorumaq hər birimizin borcudur. Ötən illər ərzində Monitorinq Mərkəzi daim ictimaiyyətlə əks-əlaqədə olmuş, dilimizin saflığının qorunması, düzgün tətbiqi, beynəlxalq aləmdə təbliği və s. bu kimi vacib məsələləri işıqlandırmaq məqsədilə müxtəlif televiziya və radio kanalları ilə əməkdaşlıq etmişdir. 2022-ci ilin aprelinədək ASAN Radioda yayımlanan "Nitq mədəniyyəti" verilişi, may ayından Real Radiosunda gedən "Redaktor" verilişi, ötən ildə Azərbaycan Televiziyasında başlanan "Sözün düzü" adlı yeni layihə bu mərəmə xidmət edib. Həmin verilişlərdə alimlər, müəllimlər, tədqiqatçılar, jurnalistlər və başqaları ilə müzakirələr aparılıb, dövlət dilinin tətbiqi sahəsindəki problemlər səsləndirilib, tövsiyələr verilib.

Digər çoxsaylı layihələr, təlimlər, müsabiqələr də bu məqsədə xidmət edir. Müxtəlif qurumlarla əməkdaşlıq faydalı olur. "Ana dilimiz və təhsil", Azərbaycan dili və mədəniyyətimiz" kimi layihələr, "Heydər Əliyev İli" çərçivəsində tələbə və kursantlar arasında esse müsabiqələrini göstərmək olar. Mərkəzin xaricdə yaşayan soydaşlarımız və digər xalqların nümayəndələri arasında elan etdiyi esse müsabiqələri isə ölkə hüdudlarından kənar yaşayan azərbaycanlı ailələrdə milli düşüncəyə malik gənc nəslin yetişdirilməsini, çoxəsrlik mədəni, tarixi irsimizin təbliği və qorunmasını təmin etmək məqsədilə keçirilib.

Mərkəzin əməkdaşları televiziya kanallarında, radiolarda, qəzet səhifələrində daim qurumun fəaliyyət istiqamətlərinə aid olan sahələrdə doğma dilimizin tətbiqi məsələləri haqqında müntəzəm çıxışlar edirlər.

– **Sevinc xanım, onu da bilir ki, mərkəzinizin əməkdaşları beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi-praktik konfranslarda, seminar və "dəyirmi masa"larda iştirak edirlər. Eyni zamanda, sosial şəbəkələrdə mərkəzin fəaliyyəti geniş əksini tapır. Bir neçə kəlmə də bu barədə danışın.**

– Başqa cür mümkün deyil. Əməkdaşlıq, qarşılıqlı təcrübə mübadilələri faydalı iş əmsalının daha da artmasına xidmət edir. Mərkəzin Azərbaycan və rus dillərində rəsmi saytı (<https://monitorinqmerkezi.az>) fəaliyyət göstərir. Sözügedən saytda mərkəzin fəaliyyətini əks etdirən xəbərlər, qurumun əməkdaşlarının məqalə və müsahibələri yer almış, həyata keçirilən layihələr haqqında geniş məlumat verilmişdir. Eləcə də mərkəzin feysbuk, instaqram platformaları, yutub kanalı da mövcuddur və onların vasitəsilə izləyicilərin böyük maraqla izlədikləri "Doğru danışmaq", "Bilmək faydalıdır", "Gəlin düşüncək", "Sözün düzü", "Söz sizdən, meydan bizdən", "Elin dili ilə", "Elə yox, belə" kimi rubrikalar təqdim olunur. Medianın dilində qeydə alınmış orfoqrafik, orfoepik, leksik və qrammatik norma pozuntuları konkret nümunələr əsasında izah edilir, maarifləndirici çıxışlar nümayiş olunur. Burada mərkəzin fəaliyyəti ilə yanaşı, ölkəmizin ictimai, siyasi, mədəni həyatında baş verən mühüm hadisələr də mütəmadi olaraq işıqlandırılır.

Xatırladım ki, fəaliyyətimizin yaddaqalan səhifələrindən biri də ötən il mədəniyyət paytaxtımız Şuşada keçirilmiş "1 Avqust Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür" adlı tədbir olub. Dövlət dilimiz haqqında məhz tac-şəhərdə danışmağın necə şəərəfli və qürurverici olduğunu gördük. Bizə orada bu kimi tədbirlərin keçirilməsini əlçatan edən, 44 günlük Vətən müharibəsinin qələbəsini Şuşa zəfəri ilə taclandıran Azərbaycan Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevə və rəşadətli Ordumuza dərin minnətdarlıq duyğularımızı ifadə etdik.

Sonda onu deyim ki, müəyyən istifadə qüsurlarına baxmayaraq, dilimiz dinamikdir və daim inkişaf etməkdədir.

– **Maraqlı müsahibə üçün sağ olun!**